

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLII

Уређивачки одбор:

*др Таијана Бајић-Ивић, др Даријанка Горијан-Премк, др Ирена Грицак, др Милка
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лофар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Миљар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1986

АПОЗИЦИЈА У СРПСКОХРВАТСКОМ И РУСКОМ ЈЕЗИКУ

Апозиција у српскохрватском и руском језику заслужује да буде размотрена са два становишта: теоријског, тј. са становишта интерпретирања овог питања у граматичкој традицији поменута два језика и конфронтационог, тј. са становишта утврђивања и описа међујезичких односа.

Конфронтациона анализа језичких чињеница имаће доминантно место у нашем разматрању, али јој утврђивање сличности и разлика између два језика није једини циљ, већ ће бити и у функцији прецизнијег теоријског и термилошког одређивања, у функцији расветљавања спорних места у постојећим интерпретацијама.

І. Интерпретација апозиције у науци о српскохрватском и руском језику

У српскохрватској граматичкој традицији раширено је поимање апозиције као именске одредбе која се додаје већ одређеном појму и с именом коме се додаје означава исти појам.¹

Схваћена само као друго име већ именованог појма које се „накнадно додаје ради свестранијег објашњења појма“,² апозиција се у школским и универзитетским граматикама српскохрватског језика своди на ону одредбу која се у руским граматикама назива издвојеном апозицијом (*обособленное приложение*), а какву имамо у примерима: Глава куће, *мој ђрађед*, звао се Антун; Смирна, *ђрад леиђ Гркиња*, није видела такав стас.

Констатовано сужавање појма апозиције се експлицитно и категорички исказује на следећи начин: „За нас су апозиције само именице које се као друго име истог појма у истом падежу додају главним речима ради њихова одређивања према раније неизреченим особинама. Именице пак које такође стоје уз друге именице и врше службу њихова одређивања, али не означавају исти већ шири појам, појам врсте или рода

¹ Исп.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд, 1969, стр. 50.

² М. Стевановић, *Грамаишка српскохрватској језика за школе средњеј образовања*, 8. изд., Цетиње, 1978, стр. 286.

коме главни појам припада, затим појам титуле или звања, односно занимања и особине које главни појам има, као у примерима: *извор вода, село Бистрица, река Зејша, ирањанин илемећ, цар Сунђуан, жоља чобанин* и сл. — по служби својој нису апозиције, и у ствари нису ништа друго већ атрибути . . .³

Овакве именичке одредбе се у српскохрватској граматичкој традицији и терминолошки издвајају од апозиција било да се називају „атрибутским апозицијама“,⁴ „именичким атрибутима“ или „атрибутивима“.⁵

Сем изложеног поимања апозиције, у српскохрватској, односно хрваткосрпској граматичкој традицији среће се и друкчије схватање по коме се у апозиције уврштавају примери типа: *йишица* ластавица, *цар* Душан, *йрошойой* Недељко, *йрофесор* Јагић, *бан* Јелачић, *йрад* Загреб, *ријека* Дунав, *йланина* Копаоник,⁶ или примери из граматике новијег датума: *дјечарац* Дамјан, *сусјед* Тонко, *коњ* Јабучило.⁷

За наше даље разматрање важно је уочити и нагласити да без обзира како се у српскохрватској (хрваткосрпској) граматичкој традицији третирају синтагме типа *йишица ластавица, село Бистрица, йрофесор Јагић, жоља чобанин* и сл., зависним компонентама у њима проглашавају се оне речи које значе шири појам, појам врсте или рода, појам титуле или звања, појам занимања и особине, а главним компонентама се проглашавају речи које значе ужи појам, конкретни назив припадника врсте или рода, име носиоца титуле, звања, занимања и особине. А то конкретно значи да у поменутих примерима позицију зависних речи заузимају именнице: *йишица, село, йрофесор, жоља*.

У руској граматичкој традицији нема оштрог разграничења између атрибута и апозиције, која се третира само као један од облика атрибута. „Одной из форм определения является приложение — определение выраженное именем существительным . . .“⁸

Овакво поимање и интерпретирање протеже се током читавог развојног тока граматичке мисли о руском језику. Тако је, на пример, још Потебња писао: „В определении, понимаемом в обширном смысле, различают два частных понятия: собственно определения (attributum) и приложения (appositio)“.⁹ Међутим, под појмом „приложение“ Потебња је подразумевао само оне садржаје који се касније у руској

³ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, стр. 57–58.

⁴ М. С. Лалевих, *Приручник за наставау синтаксе српскохрватског језика*, Београд, 1957, стр. 118.

⁵ Исл.: М. Стевановић, *нав. дело*, стр. 60; Д. Мршевић-Радовић, *Атрибутивни у српскохрватском језику*. „Књижевност и језик“, Београд, 1976, XXIII/3, стр. 223–229; Љ. Поповић, *Деривациона конкуренција у роду код одредбених именица*. „Научни састанак слависта у Вукове дане — реферати и саопштења“ 13/1, МСЦ, Београд, 1984, стр. 55.

⁶ Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 3. neprom. izd., Zagreb, 1963, стр. 483, 484.

⁷ Е. Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979, стр. 423, 424.

⁸ АН СССР, *Грамматика русского языка II/1* (ред. В. В. Виноградов, Е. С. Истрина), Москва, 1954, стр. 553.

⁹ А. А. Потебња, *Из записок по русской грамматике I–II*, Москва, 1958, стр. 109.

граматици означавају као „обособленное приложение“ (на пример: Петр Великий, основатель Петербурга . . .),¹⁰ док је конгруиране именице у одредбеној функцији експлицитно сматрао и називао атрибутима.¹¹

У каснијем развоју руске граматичке мисли овакво гледање А. А. Потебње резултирало је термином „апозивија-атрибут“ (*приложение-атрибут*) којим се неки синтаксичари служе за означавање конгруиране именице у одредбеној функцији.¹²

Без обзира на извесна термилошка диференцирања, поимање и интерпретирање апозивије у синтакси руског језика увек је везано са атрибутом и можемо га резимирати на следећи начин. У функцији конгруираног атрибута (*согласованное определение*) у широком смислу могу бити како придеви, тако и именице. Придев у овој функцији је атрибут у ужем смислу (*определение*), а именица је апозивија (*приложение*). И атрибут и апозивија могу бити неиздвојени (*необособленные*) и издвојени (*обособленные*).¹³

И док у тумачењу суштине апозивије нема неких битних неподударања, у синтакси руског језика испољена су разна гледања код идентификације овог реченичног члана у конкретним примерима. Наиме, неједнако се одговара на питање која именица заузима зависну позицију у синтагмама типа: *дерево бук, река Волга, писатель Семенов* и сл.

Шахматов је у синтагмама овог типа зависном компонентом, дакле неиздвојеном апозивијом, сматрао речи које значе шири појам. Он пише: „К третьей группе относим те приложения, которые являются названиями родового признака, поставленного в зависимое отношение к индивидуальному представлению: в приложении видим название сословия, должности, родства, народности, возраста, занятия, ремесла, вообще положения“.¹⁴

Полазећи од изнетог става Шахматов и експлицитно проглашава апозивијама препозитивно употребљене именице у следећим синтагмама: *дерево бук, город Москва, река Днепр, гора Благодатная, село Каменка, деревня Голодаевка, трава эспарцет, ягода малина*.¹⁵

Насупрот оваквом Шахматовљевом ставу, у руској синтаксичкој науци имамо читаву лепезу друкчијег идентификовања неиздвојене апозивије у синтагмама састављеним од речи које значе шири и ужи појам. Неподударања се нарочито испољавају у везама речи које значе: (а) појам рода или врсте и конкретни назив припадника рода или врсте и (б) појам титуле, звања, занимања, националне, родбинске, узрасне, социјалне припадности и сл. и конкретног личног имена.

¹⁰ Исто, стр. 109.

¹¹ Исто, стр. 105.

¹² Исп.: А. Г. Руднев, *Синтаксис современного русского языка*, Москва, 1963, стр. 120–122.

¹³ Исп.: АН СССР, *Грамматика русского языка II/1*, Москва, 1954, стр. 553; V. Barnetova и др., *Русская грамматика 2*, Academia, Прага, 1979, стр. 800; АН СССР, *Русская грамматика II* (ред. Н. Ю. Шведова), Москва, 1980, стр. 57–58.

¹⁴ А. А. Шахматов, *Синтаксис русского языка*, изд. 2, Ленинград, 1941, стр. 283.

¹⁵ Исто, стр. 283–284.

Друкчија идентификација зависне компоненте у синтагмама састављеним од номенклатурног географског термина и конкретног географског назива (нпр.: река *Донец*, город *Ливни*, *Дунай* река) присутно је у руској граматичкој мисли и из времена пре Шахматова.¹⁶ Међутим, да се покаже разноликост приступа идентификацији апозиције, довољан је и осврт само на решења у значајнијим синтаксама из времена после Шахматова, тачније, од Академијине граматике под редакцијом В. В. Виноградова до наших дана.

У поменутој Академијиној граматизи идентификују се као апозиције именице које означавају: (а) особину и својство (*злодейка-жена*, студент-*отличник*, *царевна-красота*); (б) назив предмета (газета „*Правда*“, усађба „*Милое*“, крејсер „*Варяг*“); (в) конкретан назив географског објекта (река *Волга*, город *Москва*, селцо *Колотовка*, озеро *Байкал*); (г) разноврсну припадност — социјалну, националну, професионалну и сл., узраст, сродство и сл. (*девушка-француженка*, *старик-крестљакин*, *швейцар* Михайло, *бригадир* Зырянский, *сын* Петр).¹⁷

У бројним универзитетским уџбеницима руске синтаксе насталим после појаве коментарисане Академијине граматике и у великој мери заснованим на њој апозиција се идентификује на описани начин, те нема потребе да и они буду коментарисани. Ипак се треба задржати на приступу А. Н. Гвоздева, који експлицитно указује да у синтагмама са неиздвојеном апозицијом нема директних и јасних показатеља која је именица зависна, па отуда и настају колебања при идентификовању. Полазећи од семантичких и синтаксичких критеријума Гвоздев је констатовао више група неиздвојених апозиција које ћемо овде резимирано приказати.¹⁸

Прву групу, по Гвоздеву, чине апозиције којим се исказује квалитативна карактеристика предмета означеног његовим уобичајеним именом, на пример: *утес-великан*, *петух-драчун*, *Волга-матушка*, *герой-танкист*, *толстяк-доктор*, *рабочий-отличник* и сл.

У другу групу спадају апозиције које означавају врсту или индивидуу у односу на шири појам рода, и то само кад се ради о предметима, а не и о лицима, на пример: река *Волга*, город *Казань*, озеро *Байкал*, *дерево бук*. Као доказ да је у оваквим спојевима независна именица она која означава појам рода јесте то што се управо с њом конгруирају предикат и атрибут, исп.: *Река Дон вышла из берегов*.

Трећу групу чине апозиције које означавају појам рода или врсте уз индивидуалну ознаку лица (уз имена, презимена). Ове апозиције означавају професије, струке, врсте занимања, националност, разноврсну припадност, родбински однос, узраст и сл., на пример: *учитель* Сергеев, *немец* Майер, *москвич* Орлов, *брат* Митя и сл.

¹⁶ Исп.: А. А. Потемня, *нав. дело*, стр. 105–106.

¹⁷ АН СССР, *Грамматика русского языка II/1*, стр. 553–560.

¹⁸ А. Н. Гвоздев, *Современный русский литературный язык II*, изд. 3, Москва, 1968, стр. 118–120.

Четврти тип апозивија Гвоздев идентификује у синтагмама као што су: студент-математик, инженер-нефтяник, врач-терапевт. То су синтагме састављене од речи које означавају појам рода и појам врсте и односе се на лица. Оне су блиске сложеним речима. У њима функцију апозивије врши именица која означава појам врсте.

Ако су синтагме састављене од именица које означавају појмове који нису логички подређени један другом, онда је тешко одредити која је реч зависна, тј. апозивија, те се при идентификовању мора поћи од тога шта говорно лице истиче као основни назив, а шта као додатну карактеристику (исп.: земљаци-партизани, юноши удзхейци). То би био посебан, пети тип апозивије.

И најзад, у шести тип Гвоздев издваја апозивије које се у зависним падежима не конгруирају са главном именицом. Такве неконгруиране апозивије означавају називе места, станица, пристаништа, предузећа, новина, уметничких дела и сл., на пример: Поезд вышел со станции *Кряж*; В романе „*Война и мир*“ изображена целая эпоха русской жизни.

За разлику од досад приказаних идентификовања апозивије у којима се лична имена не сматрају зависном, већ главном компонентом, у најновијој Академијиној граматичкој литератури под редакцијом Н. Ј. Шведове апозивијом се проглашавају и индивидуална имена лица уз именице које означавају појам рода или врсте. То конкретно значи да се у синтагмама типа: *девочка Оля, мальчик Петя, боец Дорофеенко, моя соседка Петренко* и сл. апозивијама сматрају лична имена и презимена: *Оля, Петя, Дорофеенко, Петренко* и сл.¹⁹

Изложени преглед поимања и интерпретирања апозивије у науци о српскохрватском и руском језику требало је да покаже различит приступ и неједнаке одговоре на питања о суштини апозивије и критеријумима њене идентификације. Не може се рећи да је синтаксичка наука ова два језика дала дефинитиван и општеприхватљив одговор, те смо тако у ситуацији да приступамо конфронтационој анализи конкретне језичке материјала, а да пред нама стоје отворена питања теоријске природе.

II. Конфронтациона анализа језичког материјала

Будући да постоје термилошка неподударња и разлике у поимању и интерпретирању језичких појава које ће бити предмет наше анализе, намеће се потреба за прелиминарним изјашњењем о терминологији и приступу који ћемо користити. У опису језичких чињеница и утврђивању међујезичких односа уважаваћемо разликовање издвојених и неиздвојених апозивија, које је широко заступљено и прихваћено у руској синтаксичкој традицији. Овакво полазно опредељење омогућава нам сагледавање широког комплекса појава као и систематичност и прегледност излагања.

¹⁹ АН СССР, *Русская грамматика II*, Москва, 1980, стр. 59.

А) *Издвојене апозиције у српскохрватском и руском језику*

Под издвојеном апозицијом подразумевамо падешки конгруирану одредбу уз именицу или заменицу изражену именичком синтагмом или само именицом и издвојеном од примарне компоненте паузом и интонацијом, односно зарезом или цртом. Издвојена апозиција најчешће је (1) у постпозицији, али може бити и (2) у препозицији.

1. Постпозитивна издвојена апозиција у оба конфронтирана језика може представљати квалитативну карактеристику, додатну информацију или други назив лица или предмета означеног примарном компонентом (управном речи). Исп.:

Дуњашка — очева мза — девојчурак дујачких руку и крујних очју, . . .

Недоношче, сажаливши се, узе баба, Прокофијева маји.

— Ви познајете Мику Ђорђе зића, кайејан Мику? (Андр., Зеко, гл. VIII)

Дуњашка — отцова слабост — длннорукй, большглазый подросток, . . . (Шол., ТД, ч. 1, гл. I)²⁰

Недоноешного ребенка, сжалившись, взяла бабка, Прокофьева мать. (Шол., ТД, ч. 1, гл. I)

Вы случайно не знакомы с Микой Джорджевичем, капитаном Микой?

Постпозитивне издвојене апозиције са значењем квалитативне карактеристике или додатне информације о субјекту представљају полупредикативне конструкције које се могу развити у реченицу.²¹ Отуда и постоји могућност да се у превођењу с једног на други језик оваква апозиција преведе као реченица, или да се реченица из једног језика транспонује у други као апозицијска полупредикативна конструкција. Исп.: Рослый батареец, по уличному прозвищу — Люшня, стукал Прокофия головой о стену . . . (Шол., ТД, ч. 1, гл. I) → Некакав висок тобџија, која су звали Љушња, ударио је Прокофијевом главом о зид . . . ; Већ првог дана атентата ухапшен јој је син који сџудира медицину у Прају²² . . . (Андр., Госпођица, гл. V) → В самый день покушения арестовали ее сына — студента, изучавшего в Праге медицину . . .

У преводилачкој пракси није ретка ни појава да се постпозитивна издвојена апозиција из једног језика транспонује у други као неиздвојена. Исп.: То је викао њен рођак, Конџанџин Јосифовић, кратак, плав студент технике, са прнастим носом . . . (Андр., Госпођица, гл. V) → Поздоровался с ней ее родственник Константин Йосифович, долговязый, белокурый, курносый студент-техник . . .

²⁰ Скраћенице означних извора грађе објашњене су на крају чланка.

²¹ Исп.: АН СССР, *Русская грамматика II*, стр. 184—185; V. Barnetova, *нав. дело*, стр. 801; П. Адамец, *Очерк функционально-трансформационного синтаксиса современного русского языка. (II. Двухбазовые предложения с нефинитными К-структурами)*, Прага, 1975, стр. 189.

²² Смисао ове реченице може се исказати и овако: Већ првог дана атентата ухапшен јој је син, сџуденй медицине у Прају.

Овакво превођење често је неадекватно јер се мења интонациона структура оригиналног исказа, те се друкчијом сегментацијом у преводном исказу даје другачија актуализација него што је то у оригиналу. Изнету констатацију поткрепићемо анализом следећих примера:

(1) Тих априлских дана је у селу Брезови, код Ивањице, привремено боравио и *Петар Стамболић*, *инструктор Покрајинској комисији за Србију* . . . (Љуб., 22)

В те апрельские дни в селе Брезова возле Иваницы проездом находился *инструктор краевого комитета КПЮ по Сербии Петар Стамблич* . . .

(2) Средином маја у Ивањици је боравио *секретар Окружној комисији КПЈ за Ужице Желимир Бурић*, који је ту одржао састанак са ћелијом комуниста из вароши и с *Милосавом Майовићем*, *секретаром ћелије у селу Брезови*. (Љуб., 23)

В середине мая в Иваницу прибыл *секретар Ужичкого окружного комитета КПЮ Желимир Джурич*. Он провел здесь совещание с партийной ячейкой города, побеседовал с *секретарем партийной организации села Брезова Милосавом Матовичем*.

У апозивијској синтагми у српскохрватском примеру (1) примарна реч је име и презиме (*Петар Стамболић*) уз које је апонирана информација о дужности коју је именовано лице вршило (*инструктор* . . .). У примеру (2) имамо две апозивијске синтагме, при том је у првој синтагми апозивија неиздвојена, а у другој издвојена. У синтагми са неиздвојеном апозивијом у први план се истиче дужност (*секретар* . . .), те је то примарна компонента синтагме уз коју се додаје име и презиме као додатна информација. Примарна компонента у синтагми са издвојеном апозивијом је име и презиме (*Милосав Майовић*), а апонирана накнадна информација је његово задужење (*секретар ћелије* . . .). Аутор исказа је на исти начин могао да уобличи и прву синтагму, па би тако и у њој у првом плану била личност, али аутору исказа било је важно истицање дужности, те је исказана најпре она и накнадно уз њу саопштено и име личности.²³

У руском преводу није поштована актуализација оригинала, па су све апозивијске синтагме преведене као синтагме са неиздвојеном апозивијом, али и са измењеним функцијама компонената. У преводу су у првом плану задужења која личности имају, а њихова имена се дају као пратеће информације, те у свим анализираним синтагмама имена и презимена имају функцију неиздвојене апозивије.²⁴

2. Препозитивне издвојене апозивије могуће су у оба конфронтирана језика, али им је фреквентност мала, уз то — у српскохрватском језику знатно мања него у руском. Овакве апозивије имају полупреди-

²³ Смисао ове синтагме је следећи: „секретар Окружног комитета КПЈ за Ужице (по имену Желимир Бурић)“.

²⁴ До оваквог одступања од оригинала у преводилачкој пракси у великој мери долази и због неједнаког лексичког фона који лична имена имају у оригиналном и преводном тексту.

кативни карактер и њима се може исказивати: а) квалитативна карактеристика субјекта; б) квалитативна карактеристика праћена нијансом узрочног значења; в) квалитативна карактеристика праћена нијансом допусног значења.

а) Апозиције са значењем квалитативне карактеристике субјекта стоје у корелацији са самосталним реченицама. Уп. у српскохрватском: *Велики веселяк*, Мате је увијек забављао своје друштво.²⁵ Мате је био велики веселяк. Он је увијек забављао своје друштво. Уп. у руском: *Оба выходцы из простой крестьянской среды*, они по природе обладали немалыми талантами.: Оба они били выходцаи из крестьянской среды. По природе они обладали немалыми талантами.²⁶

б) Апозиције са узрочном значењском нијансом стоје у корелацији са зависном узрочном реченицом, а у руском језику још и са конструкцијама с *будучи*. Уп. у српскохрватском: *Вредан и исцрпан службеник*, благајник је уживао опште симпатије.: *Пошто је био вредан и исцрпан службеник*, благајник је уживао опште симпатије.²⁷ Уп. у руском: *Человек своего века*, он все делал жадно.: *Так как он был (будучи) человеком своего века*, он все делал жадно.²⁸

в) Апозиције са допусном значењском нијансом стоје у корелацији са зависним допусним реченицама. Уп. у српскохрватском: *Од рођена слаба и болешљива девојчица*, она је израсла у праву лепотицу.: *Иако је од рођена била слаба и болешљива девојчица*, она је израсла у праву лепотицу. Уп. у руском *Человек до революции консервативных взглядов*, он изменился в революции.: *Хотя до революции он был человеком консервативных взглядов*, он изменился в революции.

Иако могуће, у српскохрватском су реченице са препозитивном издвојеном апозицијом необичне, па ће отуда наспрам таквих руских реченица у српскохрватском бити нека од већ поменутих корелативних могућности, а често је као еквивалент могућа и конструкција с везником *као*. Исп.:

Као активан калешан прве класе и 60 година инвалид, он је некако одмах после рата пензионисан. (Андр., Зеко, гл. I)

Фронтвик и инвалид, он вскоре после окончания войны вышел на пенсию.

— *Као партијски човек*, признајем само суд своје партије.

— *Человек партии*, я признаю только суд моей партии. (М. Горький, Мать, ч. 2, гл. XXV)

У преводилачкој пракси срећу се случајеви неадекватног схватања руске реченице са препозитивном осамостаљеном апозицијом, те и неадекватног превођења. Исп.:

²⁵ Пример из *Правойиса српскохрватској књижевној језика*, Нови Сад—Загреб, 1960, стр. 95.

²⁶ Исп.: АН СССР, *Русская грамматика II*, стр. 184.

²⁷ Пример из: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, стр. 55.

²⁸ Исп.: АН СССР, *нав. дело*, стр. 184.

Осети како му сузе штитају капке.
Сузе њонижења које су нагрисале.²⁹

Он усљпшал, как слезы зашципали
ему веки. Слезы унижения, они
были едки. (К. Федин, Необ.
лето, гл. VI)

Б) Неиздвојене апозиције у српскохрватском и руском језику

Под неиздвојеном апозицијом подразумеваћемо одредбу изражену именицом која се са главном именицом слаже у падежу (или се употребљава у номинативу независно од тога у ком падежу стоји главна именица) и не издваја се паузом и интонацијом, односно, зарезом или цртом. Конкретне неиздвојене апозиције могу бити различитих граматичких и семантичких својстава, те се могу разврстати у више група.³⁰

1. У оба конфронтрана језика срећу се неиздвојене апозиције којим се исказује квалитативна карактеристика и оцена предмета или лица као на пример: девојка *лејошница* = девошка-красавица, *дебело доктор* = *толстџак* доктор, студент *одликаш* = студент-отличник и сл.

Такве апозиције изражене су најчешће именицама које су творбено и значењски повезане са придевима, па се могу доводити у корелацију са атрибутивним синтагмама, уп. девојка *лејошница* (девошка-красавица): *леја* девојка (*красивая* девошка).

Граматицари који заступају гледиште да су и синтагме са конгруираним именицом атрибутивне позивају се управо на овај аргуменат, али при том показану могућност успостављања корелације интерпретирају као потпуну идентичност, на пример: *сџранци* пролазници = *сџрани* пролазници.³¹

Код граматицара који у зависној компоненти оваквих синтагми виде апозицију а не атрибут указује се на корелацију оваквих синтагми са атрибутивним (уп.: *лапы* листы : *лапчатые* листы), али се не ставља знак једнакости јер се именицом изражава предмет, тј. збир обележја, а придевом само једно обележје.³² Придевом у одредбеној функцији

²⁹ Будући да у оригиналној реченици апозиција садржи узрочну значењску нијансу, то би адекватнији превод био: *Пошшо су биле сузе њонижења (као сузе њонижења), оне су нагрисале (оне су биле љуте).*

³⁰ У основи нашег разврставања је класификација А. Н. Гвоздева, али са нешто другачијом расподелом конкретне грађе и другачијом идентификацијом апозиције у синтагмама чија је једна компонента изражена личним именом. Уважавајући истовремено два критеријума — семантички, тј. лексичко значење именице, и граматички, тј. припадност именичкој врсти и вид синтаксичке везе, ми разликујемо шест група неиздвојених апозиција. У оквиру овако издвојених група могло би се вршити даље класификовање према „лексичко-семантичкој природи чланова“, те би се добио знатно већи број подгрупа, односно типова. У једном покушају такве класификације на материјалу српскохрватског језика издвојено је 12 типова (исп.: Д. Мршевић-Радовић, *нав. дело*, стр. 223—229).

³¹ Исп.: М. Стевановић, *нав. дело*, стр. 58.

³² А. М. Пешковскиј, *Русский синтаксис в научном освещении*, изд. 7, Москва, 1956, стр. 142.

исказује се само особина, док се конгруираном именицом у одредбеној функцији (апозицијом) исказује лице или предмет у коме доминира та особина, па отуда она има већу самосталност и смисаони обим.³³

Рекло би се да језичка стварност оба конфронтирана језика даје више за право овом другом гледању, јер разлика на коју се у том интерпретирању указује има и своје видљиво испољавање на комуникативном плану. Тешко се може доказати да је, на пример, *девојка лејошница* (*девушка-красавица*) идентично са *леја девојка* (*красивая девушка*) ако се има у виду да се у погледу интонације и реда речи наведена атрибуцка синтаagma може употребити једино или скоро једино у датом облику и једино са датом расподелом функција (главна компонента — *девојка*, зависна компонента /атрибут/ — *леја*), док синтаagma са конгруираном именицом (апозицијска синтаagma) има више могућности, па чак и такву где зависна компонента *лејошница* мења функцију и постаје примарна реч, а примарна реч *девојка* постаје зависна компонента. Уп.: Сваке вечери је седео у ресторану са својом *лејом девојком*.: Сваке вечери је седео у ресторану са својом *девојком лејошницом* || *девојком, лејошницом* || *лејошницом девојком* || *лејошницом, девојком*.

Сучељене реченице са придевом и именицом навели смо као аргумент за основаност њиховог издвајања у атрибуте и апозиције, али пример са апозицијом показује и важност реда речи у расподели функција у синтагми са конгруираном именицом. Ако се чак и именици са квалитативним значењем и творбено повезаном са придевом мењањем реда речи може дати нова функција, онда се логички намеће закључак о неопходности укључивања и реда речи у списак фактора на основу којих се идентификује апозицијска функција.

Ред речи игра пресудну улогу код овог идентификовања у оним случајевима кад семантичка и граматичка својства речи у апозицијској синтагми недовољно јасно указују на смер зависне везе, какав је случај, на пример, у српскохрватској реченици: ... његов *херој победник* је такође народ („Политика“, 9. X 1984, стр. 2) или у руској: Москва радостно приветствовала *героев-летчиков*.³⁴

На основу изложеног разматрања може се резимирати да апозиције са значењем квалитативне карактеристике и оцене стоје у одређеној корелацији са семантички и творбено блиским атрибутима, али имају свој посебан семантички и формални идентитет. Отуда је целисходније да се овакве апозицијске синтагме преводе апозицијским, а не атрибуцким синтагамама. Међутим, у преводилачкој пракси није ретка појава да се апозицијске синтагме једнога језика преводе атрибуцким синтагамама другог језика, иако не постоје никаква лексичка, творбена или стилистичка ограничења у другом језику. Исп.:

³³ А. Н. Гвоздев, *нав. дело*, стр. 118.

³⁴ О могућности алтернативног идентификовања апозиције у синтагми *героев-летчики* исп.: Е. С. Скобликова, *Современный русский язык. Синтаксис простого предложения*, Москва, 1979, стр. 180.

Она је остала сама са кћерком Варјом и *стајаром дадиљом*.

Татјана Петровна осталась одна с дочерью Варей и *старухой нянькой*. (Пауст., Снег)

— Која те је то упецала, да није луда *Марфушка*?³⁵

— Какая же прищемила, не *Марфушка-дурочка*? (Шол., ТД, ч. 2, гл. II)

Разумљиво, тамо где постоје ограничења, апозицијске синтагме преводиће се атрибутским, исп.: син *јединац* = *единственный сын*, кћи *јединица* = *единственная дочь*, кућа *брвнара* = *бревенчатый дом*; *малютка* деревцо = *пайуљасіо* дрво, *заяц-беляк* = *бели зец*, *заяц-русак* = *сиви зец*.

2. Као други тип размотрићемо апозиције којим се садржај примарне именице одређује са неког вањског аспекта (потцања, порекла, занимања, статуса, узраста, времена и сл.), исп.: земљаци *партизани* = = *земляки-партизаны*, козак *рајтар* = *казак-хлебороб*, син *морнар* = *сын-морьяк*, девојка *Гружанка* = *девушка-грузжанка*.

Синтагме са оваквим апозицијама састављене су од речи које представљају појмове истога ранга. Отуда се код идентификовања апозиције у оваквим синтагмама јављају извесне тешкоће које се у руској синтаксичкој традицији превазилазе тако што се води рачуна о томе шта аутор исказа истиче као основни назив, а шта као додатну одредбу, тј. идентификација се изводи на основу значења целе реченице па и ширег контекста.³⁶

За нас је неоспорно и прихватљиво да се код идентификовања апозиције овог типа, као и неких других типова, мора водити рачуна о ставу аутора исказа. Са своје стране бисмо још додали (на то се у руској синтаксичкој традицији не обраћа довољна пажња) да се став аутора исказа о томе шта сматра основним, а шта додатним одредбеним називом експлицитно огледа у реду речи: прва реч је примарни назив, а друга реч додатна карактеристика. Узмимо за илустрацију два српскохрватска исказа који се разликују само по реду речи у апозицијској синтагми: (1) Отишао је да посети *војника сина*; (2) Отишао је да посети *сина војника*. У примеру (1) апозиција је *син*, а у примеру (2) *војник*, јер се ред речи не мења случајно и произвољно, већ зато што се у првом исказу као примарно има у виду *војник*, а у другом *син*. Први исказ се може интерпретирати овако: *Отишао је да посети војника*. *Војник му је син*. Други исказ би се интерпретирао: *Отишао је да посети сина*. *Син му је војник*.

У реду речи огледа се став аутора исказа и у следећој руској реченици: Ему льстил почтительный шепот *завозчиков-казаков* (Шол., ТД, ч. 2, гл. I). Аутор је апозицијску синтагму могао исказати и другим редом речи (*казаков-завозчиков*) и такав облик ове синтагме би у неким

³⁵ Прави еквиваленти и сасвим на месту биле би српскохрватске синтагме: *стајарица дадиља*, *Марфушка лудица*.

³⁶ Исп.: А. М. Пешковский, *нав. дело*, стр. 141; А. Н. Гвоздев, *нав. дело*, стр. 119.

другим конситуацијама био адекватнији, али овде је реченица исказана у контексту описа атмосфере у млину, за аутора исказа примарна је била реч *завозчик* (помељар) и он јој зато даје иницијални положај да би уз њу као накнадну одредбу додао реч *казак*. Према томе, у овој синтагми функцију апозиције има реч *казак*, док је примарна реч *завозчик*. Преводилац на српскохрватски језик се, међутим, није довољно удубио у разлоге аутора за овакав ред речи, није правилно схватио шта аутор истиче као примарни исказ, а шта као додатну одредбу, те у преводу мења ред речи, али и њихове синтаксичке функције, па се тако добија неадекватан превод ове реченице: Ласкало му је шаптање козака *ю-мељара*.

Наведени пример друкчијег реда речи и измењених функција па према томе и неадекватног превођења није усамљен случај. Такви примери превођења срећу се у оба конфронтирана језика. Исп.:

Јечам жњела Грузжанка девојка
... (Ћос., Корени, гл. II)

... а удовац отац Висарион, који
је живео с домаћицом *Украјин-
ком* ...

Ячмень жала девушка-грузжан-
ка ...

... а вдовѣй, жившій с украин-
кой-экономкой отец Виссарион ...
(Шол., ТД, ч. 2, гл. I)

Може се претпоставити да се до неадекватног превођења апозицијских синтагми у наведеним примерима дошло успостављањем корелације са атрибутским синтагмама (уп.: Грузжанка девојка : девојка из Грузже; украинка-хозяйка : хозяйка украинской народности), те су тако као апозиције идентификоване речи *Грузжанка* (грузжанка) и *украинка* (Украјинка) и померене са иницијалне позиције да не би било двоумљења око њихове апозицијске функције. Овакав поступак преводилаца сугерира закључак да по језичком осећању носилаца српскохрватског и руског језика иницијално место у апозицијској синтагми припада главној именици, а зависна именица, тј. апозиција долази иза ње.

Из анализираних примера неадекватног превођења очито је да се ради о таквим синтагмама где при идентификацији апозиције долази до судара између семантичког и актуализационог критеријума. Најчешће су, ипак, синтагме код којих нема судара између редоследа и семантике компонената, те у преводилачком поступку не изазивају двоумљење и преводе се адекватно. Исп.:

Татјана Петровна је знала да
Потапов има сина *морнара* ...

— Читам га и, поред тога што
сам син козака *рајшара* ...

Татьяна Петровна знала, что у
Потапова остался сын *моряк* ...
(Пауст., Снег)

— Читайте его, и, несмотря на то,
что я сын казака-хлебобоба ...
(Шол., ТД, ч. 2, гл. I)

Оно десетак Турака *Ужичана*³⁷ који су их опколили узели су испрва ствар олако (Андр., Велетовци).

Десяток турок-ужичан, окруживших дом, вначале считали делом пустячным.

Могуће су, међутим, и апозицијске синтагме које се због лексичких ограничења у другом језику морају преводити атрибутом синтагмом, исп.: С ним еше троје *казаков-хуторян* ... (Шол., ТД, ч. 1, гл. V) → С њима још три *козака из њиховој села* ...

Али у преводилачкој пракси нису ретки ни примери да се апозицијске синтагме неадекватно преводе иако за то нема оправдања у лексичком или било ком другом ограничавајућем фактору. Исп.:

Велика већина Срба *џриџоваца* била је ишчезла већ раније са пијаце ... (Андр., Госпођица, гл. V)

Подавляющая часть *сербских торговцев* еше раньше ушла с рынка ...

Код капије се срете са својим давнашњим *џриџашељем и вршњаком* Мићком Корнушовом.

У ворот столкнулся с давнишним *другом-одногодком* Митькой Корнушовым.

У извесним контекстима превођење апозицијске синтагме атрибутом синтагмом мења смисао исказа, исп.: Године 1915. заиста је успео да пребегне Русима и да преведе целу чету аустријских *војника Срба* (Андр., Госпођица, гл. VII) → В 1915 году ему в самом деле удалось перебежать к русским и привести с собой роту *сербских солдат*.

3. У трећи тип сврстаћемо апозиције изражене апелативима којима се садржај примарне именице ближе одређује са становишта појмовног сужавања. Апозиције овог типа имамо у синтагмама чија примарна компонента означава појам рода, а зависна компонента појам вида, те тако оне стоје у логичком суодносу ширег и ужег појма, исп.: дрво *буква* = = дрво *бук*, Јевреји *сефарди* = евреји-*сефарди*, студент *мајемајичар* = = студент-*математик* и сл.

Да је у овим синтагмама апозиција она именица која означава ужи појам показује то што у њима ове именице по правилу долазе на друго место, а иницијалну позицију заузимају именице које означавају шири појам. Сем тога, кад се именице апозицијске синтагме не подударају у роду, онда се слагање атрибута и предиката у оба језика врши према именици која означава шири појам. Исп.: *Јадна џиџица* врабац *издисала* је у снегу = *Бедная птица* воробей *умирала* в снегу.

Синтагме са апозицијом овде анализираног типа могу се поделити у две групе. Једну групу би чиниле слободне синтагме типа *дрво буква* = *дрво* *бук*, док би у другу групу дошле синтагме које у извесној

³⁷ Ова синтагма је у истој приповеци употребљена и са издвојеном апозицијом, исп.: Понеки од Турака, *Ужичана*, примакне се ближе само да би довикнуо неку псовку.

мери имају терминолошки карактер и приближавају се сложеним речима, исп.: *йилой-ловац* = *летчик-истребитель*.

У оба конфронтирана језика једнако су уобичајене слободне синтагме, те се у преводилачком поступку преносе структурно истоветним еквивалентима. Исп.:

Посејали су своје семе и урасли
у станицу као коров *койий* њак.

Пообесеменились и вросли в ста-
ницу, как бурян-*копытник* (Шол.,
ТД, ч. 2, гл. I)

Тада је међу сарајевским Јевре-
јима *сефардима* важио као преду-
зимљив . . . (Андр., Госпођица,
гл. III)

Среди тогдaшних сараевских ев-
реев-*сефардов* он пользовался ре-
путацией . . .

Синтагме друге групе обичније су у руском језику, те ће читавом низу руских синтагми терминолошког карактера у српскохрватском одговарати еквиваленти друкчије структуре: *врач-терапевт* = *интер-нисџа*, *инженер-электрик* = *електроинжењер*; *инженер-строитель* = *ира-ђевински инжењер*, *летчик-испытатель* = *йробни йилой*, *рабочий-метал-лист* = *металски радник*; *студент-медик* = *сйудентй медицине* и сл.³⁸

4. Као посебан, четврти тип, размотрићемо апозиције којим се, као и код трећег типа, садржај примарне именице ближе одређује са стано-вишта појмовног сужавања, али су изражене властитом именицом — личним именом, презименом, надимком, посебним именом животиње. У синтагмама са оваквим апозицијама примарна компонента означава појам рода или вида,³⁹ а зависна компонента означава индивидуу, те се тако њоме конкретизује садржај ширег појма, исп.: професор *Пойов* = = професор *Попов*, Немац *Мајер* = немец *Майер*, удовица *Лукешка Пойова* = вдова *Лукешка Попова*, син *Пејар* = сын *Петр*, дечак *Саша* = мальчик *Саша*, бик *Јаблан* = бык *Яблан* и сл.

Код идентификовања зависне компоненте у синтагмама овога типа постоје изразита разилажења о којима смо подробније говорили напред. Отуда нам се намеће обавеза да образложимо критеријуме и изложимо аргументе од којих полазимо кад се опредељујемо за гледиште да у наведеним синтагмама функцију апозиције имају лична имена, презимена, надимци и властита имена животиња. А кад кажемо у „наведеним син-тагмама“, имамо у виду конкретне синтагме у претходном пасусу и све друге њима сличне у којима се властита именица налази иза именице која означава шири појам.

³⁸ Да су наведени руски примери синтагме а не сложене речи показује то што у њима свака реч задржава своју парадигму, за разлику од сложених речи, у којима се мења само крајња реч, уп.: *врач-терапевт*, *врача-терапевта*, *врачу-терапевту* и тд. према: *генерал-майор*, *генерал-майора*, *генерал-майору* . . .

³⁹ Примарна именица има статусни карактер — најчешће означава професију, струку, дужност, националну, социјалну или политичку припадност, родбински однос, узраст и сл.

Овакав ред речи је уобичајени ред код синтагми овога типа у оба језика. Иницијалном именицом која значи шири појам саопштава се примарна информација, а додавањем властитог имена постиже се само индивидуализација. Отуда се у многим реченичним контекстима властита именица може изоставити, а да исказ не изгуби на информативности, док обрнуто, изостављање именице која значи шири појам утиче на информативну вредност исказа. Размотримо са овог становишта једну српскохрватску и једну руску реченицу: (1) Поред нешто мршавих кметова то је било све што му је, после диобе с братом, остало иза *оца*, расипника и пијанице, иако му је *дјед Авдага Маџар*, чувени потурчењак из старе и угледне мађарске фамилије, стекао и оставио велик иметак (Андр., Мустафа Маџар); (2) На диване всхрапљивал серый *кот Архип*, оставшийся в наследство от Потапова (Пауст., Снег).

У реченици (1) обратићемо пажњу на две именице: *оџац*, *дјед*. Прва је употребљена без властите именице, а уз другу је дата властита именица. Међутим, и именица *дјед* је могла бити употребљена без личног имена а да се не измени основна информација исказа. Ако бисмо, пак, из синтагме *дјед Авдага Маџар* изоставили именицу *дјед*, онда бисмо добили исказ умањене информативне вредности. У реченици (2) имамо апозицијску синтагму *кот Архип*. Ако изоставимо име *Архип*, исказ ће имати исту информативну вредност, али изостављањем именице *кот* стварају се услови за недоумицу.

Други аргуменат којим се може подржати закључак да у наведеним синтагмама функцију апозиције врши властита именица јесте могућност њеног осамостаљивања, тј. издвајања. Тако, на пример, синтагму *дјед Авдага Маџар* Иво Андрић употребљава и са интонацијски и паузом издвојеном властитом именицом, а то је несумњиви показатељ апозицијске функције. Исп.:

Пред њим се указа покрајња соба,
пуна неке кртежи и паучине, а у
куту на сандуку сједи *дјед му*,
Авдага Маџар (Андр., Муст. Ма-
џар).

Ему привиделась соседняя ком-
ната, забитая мусором и затянутая
паутиной; в углу на сундуке си-
дит *его дед*, *Авдага Мађяр*.

И најзад, трећи аргуменат у прилог идентификовању властите именице као апозиције јесте могућност њеног везивања за примарну именицу (шири појам) речима — у српскохрватском: *по имену*, *по презимену*, *по надимку*, *по именом*, *по презименом*, *по надимком* и сл., односно, у руском: *по имени*, *по фамилии*, *по прозвищу*, *по кличке*, *под именем*, *под фамилией* и сл. То у ствари значи да се синтагме без наведених речи могу развити у синтагме са њима, и обрнуто, синтагме са овим везним средствима могу се сажети у синтагме без њих, исп.: *девојка Оља* (*девушка Оля*) ↔ *девојка по имену Оља* (*девушка по имени Оля*).

Ако бисмо ишли за даљим могућностима развијања, онда би најприродније и најлогичније то била реченица — како зависна, тако и независна — са властитом именицом у позицији именског дела предиката.

а не субјекта, што такође указује на апозицијску функцију властите именице, исп.: Око куће стражарио храбри *дјечарац Дамјан* → Око куће стражарио храбри *дјечарац који се звао Дамјан* || Око куће стражарио храбри *дјечарац*. Он се звао *Дамјан*.⁴⁰

У синтагмама састављеним од именице која означава некакав статус и личног имена функције могу бити распоређене и друкчије но што смо их у досадашњем опису идентификовали, тако да је лично име примарна компонента, а у функцији апозиције се налази статусна именица. Овакав распоред функција се остварује у синтагмама где лично име претходи статусној именици или у синтагмама где је статусна именица употребљена са ослабљеним основним значењем, те је у извесној мери саставни део личног имена. Исп. у српскохрватском: Рака *ајсанџија* није престајао да их опомиње иза затворених врата (Ћос., Корени, гл. IV); Испрва је ишао свуда са *кајешан*-Миком (Андр., Зеко, гл. II). Исп. у руском: Федотка²*калмык* немца привез (Шол., ТД, ч. 2, гл. IV); Два свјашченика — *отец* Виссарион и *благочинный отец* Панкратый — дружбы с Сергеем Платоновичем не вели ... (Шол., ТД, ч. 2, гл. I).

Чињеница да је функција компонената апозицијских синтагми овог четвртог типа у великој мери детерминисана редом речи обавезује нас да сагледамо како преводилачка пракса води рачуна о томе. Ту се могу констатовати следећи односи.

а) Адекватно преношење реда компонената и чување функција. Исп.:

Још много више утицала је на Зеку његова свастика *Марија* (Андр., Зеко, гл. I).

Еще большую роль в жизни Зайца сыграла его свояченица *Мария*.

Сви су они, сем учитеља *Баланде*, имали у селу своје куће.

Все, кроме учителя *Баланды*, имели в хуторе собственные дома (Шол., ТД, ч. 2, гл. I).

б) Превођење са мењањем реда речи и променом функција. Исп.:

Рака *ајсанџија* отвори уста (Ћос., Корени, гл. IV)

Тюремщик *Рака* отккрыл рот.

Ту Сергеј Платонович само мигну оком кочијашу *Јемельану* који је стајао у дворишту.

Тут-то Сергей Платонович только глазом мигнул торчавшему во дворе *Емельяну-кучеру* (Шол., ТД, ч. 2, гл. II).

⁴⁰ Граматичари који сматрају да је у овој реченици апозиција *дјечарац* генеративно је интерпретирају овако: Око куће стражарио Дамјан. Дамјан је храбар. Дамјан је дјечарац. (Исп.: Е. Вагић и др., *нав. дело*, стр. 423.) Имајући у виду изложене језичке чињенице сматрамо да оваква интерпретација није убедљива, те ни поменута идентификација именице *дјечарац* као апозиције није прихватљива.

в) Превођење неиздвојене апозиције издвојеном апозицијом са задржавањем реда речи и функције. Исп.:

Кад им је син *Филип*, који је био најстарији, дошао до матуре, решили су да се преселе у Београд (Андр., Зеко, гл. III).

Когда старший сын, *Филипп*, закончил гимназию, семья решила перебраться в Белград.

г) Превођење неиздвојене апозиције издвојеном апозицијом са мењањем реда речи и променом функција. Исп.:

Стари ханџија *Омер* или није ништа чуо, или није смио да се јави (Андр., Мустафа Маџар).

Старый *Омер*, *хозяин постоялого двора*, или ничего не слышал, или не посмел вмешаться.

Крајем августа Мићка Коршунов се случајно срео поред Дона с Јелисаветом, *кћерком Сергеја Платоновића*.

В конце августа Митька Коршунов случайно встретился возле Дона с дочерью Сергея Платоновича *Елизаветой* (Шол., ТД, ч. 2, гл. II).

Превођење у свим примерима под (б), (в) и (г) је неадекватно, а неоправдано је произвољно у примерима под (г). Први исказ из ове тачке дат је у контексту догађања радње у хану, ту је примарна реч *ханџија*, а његово име је ради индивидуализације придодато и лако се може изоставити без битног утицаја на информативну вредност исказа. Преводац на руски језик је, међутим, променом реда речи и интонције променио и функције компонената, па је у први план истакао властито име и тако нарушио контекстуални склад оригинала. Други наведени пример у тачки (г) представља исказ у једном контексту који је сав посвећен Сергеју Платоновићу, те је аутору исказа било важно да истакне синтагму *кћерка Сергеја Платоновића*, а тек потом придодаје њено властито име. Не удубљујући се у ове разлоге за дати ред речи и функције компонената у оригиналном исказу, преводац на српскохрватски језик ставља властито име у позицију примарне компоненте, па тако и он нарушава контекстуални склад оригиналног текста.

5. Пети тип апозиција имамо у синтагмама састављеним од географског номенклатурног термина (село, град, планина, река, језеро и сл.) и конкретног географског назива. Уобичајени ред речи је: номенклатурни термин на првом месту, а конкретни назив на другом, исп.: *град Београд = город Белград, река Москва — река Москва*.

И код овог типа синтагми присутно је неједнако идентификовање апозиције у српскохрватској и руској граматичкој традицији. У науци о српскохрватском језику апозицијом се сматра номенклатурни термин,⁴¹

⁴¹ Таково идентификовање имамо код оних граматичара српскохрватског (хрватско-српског) језика који овакве синтагме третирају као апозицијске (исп.: Т. Мареџић, *нав. дело*, стр. 484), док граматичари који оспоравају апозицијски карактер ових синтагми номенклатурном термину приписују функцију именичког атрибута, тј. атрибутива (исп.: М. Стевановић, *нав. дело*, стр. 59–60).

а у науци о руском језику преовладава схватање да функцију апозиције има конкретан географски назив.

Као доказ да функцију апозиције врши конкретан географски назив у граматицама руског језика наводи се чињеница да се слагање врши са првом компонентом, тј. са номенклатурним термином, на пример: *Река Днепр красива*.⁴² Констатована чињеница о слагању са номенклатурним термином присутна је и у српскохрватском (исп.: *Порушени град Скопље је обновљен*), те се она и у овом језику може користити при идентификовању апозицијске функције.

У прилог опредељењу да функцију апозиције врши конкретан географски назив употребљен после номенклатурног термина могу се додати и још неки други аргументи као на пример: могућност посредног везивања географског назива за номенклатурни термин, могућност употребе географског назива у неизмењеном (номинативном) облику и могућност издвајања конкретног географског назива.⁴³

Посредно везивање географског назива за номенклатурни термин у оба конфронтрана језика се реализује најчешће синтагмом *под називом* = *под названием* или пасивним глаголским обликом *зван* = *называемый*, исп.: *На мјесту званом Јасиковац* (Љуб., стр. 46) → *В местности, называемой Ясиковац*.

Употреба географских назива у неизмењеном облику знатно је шира у руском језику, али је могућа и у српскохрватском, о чему ће бити више речи у оквиру анализе следећег — шестог типа апозиције. Овде ћемо само констатовати и примером илустровати чињеницу да често наспрам српскохрватског географског назива у зависном падежу у руском језику стоји номинативни облик, исп.:

Срез црногорски захвата територију између планина *Маљена*, *Повлена* и *Црнокосе*. Среско сједиште је било у градићу *Косјерићу*, који се налази на падинама Црнокосе поред рјечице *Скрапјежа* (Љуб., 73).

Черногорский район занимает территорию, простирающуюся между горами *Мален*, *Повлен* и *Црнокоса*. Районный центр находился в городе *Кссьерич*, расположенном на склоне горы Црнокоса на реке *Скрапјеж*.

У акту комуницирања конкретном географском називу може се дати функција примарне компоненте, а номенклатурном термину функција неиздвојене апозиције. До такве прерасподеле функција долази у контекстима супротстављања, а најчешћи спољни знак мењања функција је и промена реда речи, исп. у српскохрватском: *Воз стаје у Лапову селу* (а не у Лапову *вароши*).⁴⁴

⁴² Исп.: А. Н. Гвоздев, *нав. дело*, стр. 119; V. Barnetova и др., *нав. дело*, стр. 800.

⁴³ Могућност издвајања се у текстовима ретко реализује, али није искључена, исп.: Борци Фронта за национално ослобођење Салвадора „Фарабундо мартини“ (ФМЛН) напали су данас бомбама колону полицијских возила у центру главног града, *Сан Салвадора* („Политика“, 27. II 1985, стр. 3).

⁴⁴ Пример из: М. Стевановић, *нав. дело*, стр. 59.

Конкретни географски назив није у функцији апозиције и онда кад је у споју са именицом *мајки* = *маћ* (*матушка*). У таквим синтагмама наведена именица се у оба језика употребљава у преносном значењу и има функцију неиздвојене апозиције, исп.: Сурова и врлетна *мајка* Босна . . . (Б. Ђопић, Сурово срце) → Крутая и суровая *маћ*-Босния . . .

6. Шести тип неиздвојених апозиција разликује се од свих претходних по природи синтаксичке везе између зависне и примарне компоненте. Док се у досад анализираним типовима синтагматски одредбени однос заснива на слагању зависне компоненте са примарном именицом у читавој парадигми, дотле се у синтагмама шестог типа зависна компонента не слаже са примарном у зависним падежима. То значи да је и природа везе међу њима нешто друкчија, тј. овде се синтагматски одредбени однос заснива на типу везе који се у руској синтаксичкој традицији назива прикључењем (*примыкание*).⁴⁵

У функцији апозиције овог типа у оба језика могу бити: конкретни називи новина, часописа, уметничких дела и сл. (новине „*Политика*“ = газета „*Политика*“, у новинама „*Политика*“ = в газете „*Политика*“); називи објеката (хотел „*Москва*“ = гостиница „*Москва*“, у хотелу „*Москва*“ = в гостинице „*Москва*“); асиндетски везане речи којим се исказују граничне тачке пута, периода, развоја и сл. (магистрала *Београд—Зајреб* = магистраль *Белград—Загреб*, магистралом *Београд—Зајреб* = по магистрали *Белград—Загреб*); конкретни географски називи употребљени уз номенклатурни географски термин (село *Горки* = село *Горки*, у селу *Горки* = в селе *Горки*) и сл.

У руском језику је овај синтагматски тип веома продуктиван, а процес употребе географских назива у неизмењеном облику је нарочито интензиван и жив. Српскохрватски језик се у великој мери подудара са стањем у руском језику, сем код употребе географских назива уз номенклатурне термине.

У српскохрватском језику географски називи употребљени уз номенклатурни термин мењају се по падежима знатно чешће него у руском и онда представљају апозиције претходног, петог типа. Али тенденција ка употреби номинативног облика и у функцији зависних падежа присутна је и у српскохрватском језику, нарочито у неким функционалним стилевима као што су новинско-публицистички и официјелно-пословни. О живом развојном процесу сведочи чињеница да се на једној истој страни дневних листова или у једној истој реченици могу срести географски називи како у зависном падежном облику, тако и у номинативном облику. Исп. такве примере из „*Политике*“ од 10. IX 1984, стр. 5: Сада се поуздано зна да је последњи земљотрес на Копаонику од прошлог петка у зору имао рушилачку снагу, јер у селима *Берекаре*, *Блажево*, *Влајковац*, *Лейенац*, *Дуйци*, *Шошићи* и *Жарево* имају до темеља срушене куће; Тридесет породица у селима *Лозни*, *Добрави*, *Базићима*, *Ђурићима*, *Гувнишћу* и *Церањи*, у општини *Лейосавић* . . . затекли смо испред својих кућа; У рудницима *Бело брдо* и *Црницу* . . . отклоњена су оштећења . . .

⁴⁵ Исп.: *Современный русский язык* (под ред. В. А. Белошапковой), Москва, 1981, стр. 397.

Због неједнаког степена развојног процеса у два језика и долази до диференцијалног односа који се успоставља на релацији географских назива у зависном падежу у српскохрватском и неизмењеног назива у руском језику, а што је примерима илустровано у оквиру анализе претходног типа апозиције. Ако је, пак, апозиција конкретизирана осталим лексичким групама (називи новина, уметничких дела, објеката, асиндетске везе за исказивање граничних тачака и сл.), српскохрватски и руски језик се подударају.

У оквиру апозиција које су конкретизоване називима новина, уметничких дела и објеката могу се срести појединачни примери издвајања апозиције у једном језику и превођења издвојене апозиције неиздвојеном, исп.: О новој години почео је да излази нов дневни лист, „Српска застава“ (Андр., Госпођица, гл. V) → С нового года начала выходить газета „Српска застава“.

III. Закључак

Целокупно досадашње разматрање проблема апозиције организовано је тако да пружи одређене одговоре на три основна питања: (1) У каквом односу стоје српскохрватске апозиције према руским? (2) Каква је природа апозиције? (3) Како идентификовати апозицију?

Може се закључити да је конфронтациона анализа језичких чињеница српскохрватског и руског језика у великој мери разјаснила односе на релацији типова апозиција у њима. Одређене констатације о овим односима формулисане су у оквиру анализе сваког појединачног типа, те ћемо овде изнети само уопштавајући закључак да у оба језика постоје исти типови апозиција, а диференцирања се испољавају у области конкретне реализације и фреквентности појединих типова.

У анализи језичког материјала саопштено је доста чињеница које се могу употребити за разјашњење природе апозиције, али директног и целовитијег расправљања овог питања није било, те ћемо се овде на њему више задржати.

На основу чињеница конфронтационе анализе као и на основу постојећих сазнања у наукама о српскохрватском и руском језику неоспорно се може закључити да апозиција представља зависну компоненту у синтагми одредбеног односа и може се разматрати најмање са три аспекта: конструктивног (формалног), семантичког и комуникативног.

Основна одлика сваке синтагме одредбеног односа је да зависна компонента ближе одређује садржај именице у позицији главне компоненте. Али како то одређивање може бити са веома разноврсних становишта, а морфолошка својства зависне компоненте и карактер синтаксичке везе нису једнообразни, јасно је да се унутар синтагми одредбеног односа могу утврђивати даља диференцирања и успостављати нова класификовања, што ћемо конкретније показати анализом следећих примера синтагми одредбеног односа: (1) *нова кућа* = *новий дом*, (2) *мотор нове конструкције* = *мотор новой конструкции*, (3) *цвећњак* *и ред*

кућом = цветник *перед домом*, (4) *йомало* формалист = *немножко* формалист, (5) козак *райшар* = казак-хлебобор, (6) новине „*Полиџика*“ = газета „*Политика*“.

Иако се може уочити да су примери од (1) до (4) атрибутске синтагме. Примере (5) и (6) третирали смо као синтагме са неиздвојеном апозисијом.

Ако наведене атрибутске и апозисијске синтагме посматрамо са конструктивног (формалног) аспекта, тј. сагледамо морфолошке карактеристике зависних компонената и карактер везе, закључићемо да позицију зависне компоненте у атрибутској синтагми може заузимати придевска реч, именица у зависном падежу без предлога и с предлогом и непроменљива реч. Синтагматска веза се заснива на слагању (пример 1), супстантивној рекцији (примери 2, 3) и прикључењу (пример 4). У апозисијској синтагми позицију зависне компоненте заузима именица, а синтагматска веза се заснива на слагању (пример 5) или на прикључењу (пример 6). Према томе, комбинација диференцијалних обележја код атрибутских синтагми је следећа: придев — слагање, именица у зависном падежу — рекција, непроменљива реч — прикључење. Код апозисијских синтагми имамо овакву комбинацију: именица — слагање, именица — прикључење.

Одмах пада у очи пресецање диференцијалних обележја на релацији атрибутских и апозисијских синтагми било тако што једна иста морфолошка категорија заузима позицију зависне компоненте и у једном и у другом синтагматском типу, те се синтагме диференцирају само по карактеру везе (уп. примере 2, 3 : 5, 6), или тако што је карактер везе исти, а диференцирање се остварује друкчијом морфолошком категоријом (уп. примере 1 : 5 и 4 : 6). То значи да су атрибутске и апозисијске синтагме у конструктивном погледу и истоветне и различите. Посматране само са конструктивног аспекта оне се могу третирати на два начина — као синтагме истог типа или као два различита синтагматска типа. Овде и лежи део објашњења чињенице да се у граматичкој традицији оне третирају и на један и на други начин.

Семантичком и комуникативном аспекту посвећено је доста пажње током конфронтационе анализе, те нам овде предстоји да само резимирамо већ констатоване чињенице.

Неоспорно је да се у оба конфронтрана језика бројне синтагме са неиздвојеном апозисијом могу доводити у корелацију са атрибутским синтагмама. То је нарочито случај, како смо видели, код синтагми прва два типа са неиздвојеном апозисијом. Али је конфронтациона анализа показала да апозисијске синтагме имају свој семантички идентитет који проистиче из већег смисаоног обима именице у функцији неиздвојене апозисије у односу на смисаони обим придева у функцији атрибута. Именица као неиздвојена апозисија потпунија је и одређенија одредба од атрибута, те се у бројним контекстима апозисијска синтагма не може доводити у корелацију са атрибутском, без обзира што лексичке и творбене могућности то допуштају (исп.: аустријски војници *Срби* — *аустријски *српски* војници). Ова ограничења су нарочито уочљива у преводилачком контакту.

Смисаона пуноћа неиздвојене апозиције ставља је у релативно равноправан однос према главној компоненти, што се на комуникативном плану испољава у могућности мењања реда речи и друкчијег актуализовања функција, као и у могућности интонационог издвајања, тј. модификовања неиздвојене апозиције у издвојену (исп.: Оно десетак Турака *Ужичана* — Понеки од Турака, *Ужичана*; дјед *Авдага Маџар* — дјед му, *Авдага Маџар*; дневни лист „*Полиџика*“ — ... почео је да излази нов дневни лист, „*Српска засјава*“). И баш оваква могућност модификовања најочљивији је показатељ апозицијске природе именица у одредбеној синтагми.

Неиздвојене апозиције имају одређена заједничка обележја са атрибутима и управо се на основу њих и могу сврстати у исту класу реченичних чланова — одредбе. Али се неиздвојене апозиције и атрибути међусобно разликују не само морфолошки, већ по одређеним обележјима конструктивне, значењске и комуникативне природе. Скуп ових разлика у свим побројаним аспектима и чини основу за сврставање неиздвојених апозиција у посебну поткласу одредби која се по својим конструктивним и семантичким својствима битно не разликује од издвојених апозиција. Неиздвојене и издвојене апозиције су у суштини две различите комуникативне реализације исте поткласе одредби.

Питању идентификовања зависне компоненте у апозицијским синтагмама такође је посвећено доста пажње у конфронтационој анализи. Пошто је издвојена апозиција обележена видљивим показатељима — паузом и интонацијом, њено идентификовање не представља посебну тешкоћу, што није случај и са неиздвојеном апозицијом. Конфронтациона анализа је показала постојање одређених показатеља на основу којих се и идентификовање неиздвојене апозиције може поуздано изводити.

Један од најочљивијих показатеља је ред речи у синтагми са неиздвојеном апозицијом. Само код првог типа синтагми, оног где неиздвојена апозиција има значење квалитативне карактеристике и оцене, ред речи је релативно слободан, те зависна компонента може бити у препозицији и постпозицији. Код пет осталих анализираних типова неиздвојена апозиција је по правилу у постпозицији, па се променом реда речи мења и функција компонената, одакле и проистиче могућност различитог актуализовања ових синтагми.

СКРАЋЕНИЦЕ ОСНОВНИХ ИЗВОРА ГРАЂЕ

- Андр. — И. Андрић, *Госпођица* (Сабрана дела, књ. III, изд. 3), „Просвета“, Београд, 1967; И. А., *Барышня*, ГИХЛ, Москва, 1962.
- И. Андрић, *Немирна година — њриповейке* (Сабрана дела, књ. V, изд. 3), „Просвета“, Београд, 1967; И. А., *Повести и расказы*, „Радуга“, Москва, 1983.
- Љуб. — Н. Љубичић, *Ужички одред*, „Војно-издавачки завод“, Београд, 1969; Н. Л., *Ужички партизански отряд*, „Военное издательство“, Москва, 1982.
- Пауст. — К. Г. Паустовский, *Избранные произведения тт 1, 2*, ГИХЛ, Москва, 1956; К. П., *Са оне сйране дује* (избор приповедака), „Петар Кочић“, Београд, 1973.
- Тос. — Д. Тосић, *Корени* (Српска књижевност у 100 књига), „Матица српска“ — „Српска књижевна задруга“, Нови Сад—Београд, 1970; Д. Ч., *Корни*, „Художественная литература“, Москва, 1983.
- Шол. — М. А. Шолохов, *Тихий Дон*, „Молодая гвардия“, Москва, 1965; М. Ш., *Тихи Дон* (Сабрана дела), „Култура“, Београд, 1967.

Резюме

Богољуб Станковић

ПРИЛОЖЕНИЕ В СЕРБСКОХОРВАТСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В статье сначала рассматривается понимание и толкование приложения в сербскохорватской и русской грамматических традициях, потом проводится сопоставительный анализ и утверждаются межязыковые отношения, а в заключении даются выводы теоретического характера.

В грамматических традициях обоих языков существует разнообразие в понимании приложения. Поэтому целью сопоставительного анализа данного в статье, является не только выявление совпадений и несовпадений между двумя языками, но и объяснение сущности приложения и определение его дифференциальных признаков.

В проведенном анализе описаны типы приложений в двух языках и сделан вывод, что в обоих языках имеются одинаковые типы приложений, а несовпадения проявляются, в основном, в отдельных конкретных примерах и в определенных типах приложений, разных по частотности употреблений в русском и сербскохорватском языках.

На основании сопоставительного анализа утверждается, что у необособленного приложения имеются общие черты с определением (атрибутом) только в плане конструктивном. В семантическом и коммуникативном аспектах необособленное приложение резко отличается от атрибута. Необособленные и обособленные приложения имеют общие черты в конструктивном и семантическом аспектах, а дифференциация проявляется на коммуникативном уровне.